

INSTRUKCIJA KAIP PATARIMO PORŪŠIS

P. BIKULČIENĖ

Patarimas kasdieniniame gyvenime dažnas dalykas – visur reikalinga kitų parama, kai susiduriama su nežinomomis sąlygomis, su naujomis darbo priemonėmis, mašinomis. Šiuo atveju patarimu pasakoma, kaip reikia atlikti kokį nors veiksmą, operaciją praktinėje žmonių veikloje. Tokie patarimai bei nurodymai perauga į instrukciją. Sudėtingas patarimų-instrukcijų turinys liečia įvairias žmogaus veiklos sritis. Šiuo pagrindu yra išaugusi plati instrukcinė literatūra¹ (pvz., „Patarimai žemės ūkio mechanizatoriams“, „Šaltkalvio vadovas“, „Kursinių ir SMD darbų rašymo instrukcija“, „Drabužių ir skalbinių taisymas“ ir t. t.).

Patarimu-instrukcija skatinama tokiam veiksmui, kuris tikrai būtinas, be kurio negalima atlikti kokio nors darbo (paleisti mašinos, įjungti motoro ar pan.), todėl patarimą priimęs asmuo negali pasirinkti kito veiksmo varianto.

Instrukcijoje patariamo veiksmo tinkamumą, būtinumą apsprendžia tai, kad pačią instrukciją teikia prityrę specialistai, darbo žinovai. Tuo tarpu kitu patarimu (ne instrukcija) pašnekovui neprimetama kieno nors nuomonė, neverčiama sutikti su patariamojo veiksmo teisingumu.

Instrukcija, kaip patarimo rūšis, skiriasi nuo konkretaus patarimo dar ir tuo, kad nėra konkretaus asmens, kas pataria, ir asmens, kuriam patarimas taikomas. Dėl šios priežasties visa instrukcinė literatūra, skirta bet kuriam asmeniui, turi kitokią leksinę, morfologinę, sintaksinę ir intonacinę struktūrą².

Patarimo-instrukcijos³, nurodančios, kaip atlikti kokį nors veiksmą, turinys pasakomas veiksmažodžių formomis: *patarti, patartina, rekomenduoti, rekomenduotina, rekomenduoja, instrukuoti (instrukcija, instruktažas), nurodyti (nurodymas), nurodytina* ir kt.

Patarimas-instrukcija gali būti reiškiamas žodžių *patarti, rekomenduoti* neveikiamosios rūšies esamojo laiko niekatrosios giminės dalyvio formomis, įeinančiomis į tarinio sudėtį, ir bendratimi. Veiksmas, kurį skatinama atlikti, pasakomas veiksmažodžio bendratimi ir jos valdomais žodžiais, pvz.:

Skystomis trąšomis patariama laistyti paaugusias daržoves (kopūstus, pomidorus). D 64. Patariama spręsti vieną dvi vedamąsias problemas, ne-

¹ А. В. Бельский, „Побудительная речь“. Ученые записки, том VI, Экспериментальная фонетика и психология речи, Изд. Московского университета, 1953, p. 113.

² Straipsnyje nagrinėjama leksinė, morfologinė, sintaksinė patarimo-instrukcijos raiška, intonacijai reiktų atskiro eksperimentinio tyrimo.

³ Terminas *patarimas-instrukcija* vartojamas, norint akcentuoti dominuojančius patarimo modalinius atspalvius.

siblaškyti. KI 6. Jei numatoma kalkinti vasarą, kalkinimo plotus rekomenduojama apsėti ankstyvosiomis kultūromis. DK 24. Kad dirva būtų geriau įdirbama ir išsaugoma drėgmė, tame pačiame agregate rekomenduojama prijungti ir akėčias, kurios galutinai sulygina dirvos paviršių. PŽŪM 9.

Patarimas-instrukcija gali būti reiškiamas sakiniiais, kurio tarinį sudaro reikiamybės neveikiamasis dalyvis su prisišliejusia bendratimi. Skatinamasis veiksmažodis pasakomas veiksmažodžio bendratimi ir jos valdomais žodžiais, pvz.:

Norint tiksliau nustatyti detalių paviršiaus glotnumą, lyginant jį su etalonais, patartina patikrinti jį pro didinamuosius stiklus... ŠV 48. *Sriegiant varžtus ir veržles, patartina pirmiau sriegti veržlę, o paskui varžtą. Veržlė tada gali būti naudojama kaip varžto kalibras tikslumui matuoti.* ŠV 147. *Patartina su savo darbu supažindinti ir kitus draugus, išklausti jų nuomonę.* KI 7.

Patarimas-instrukcija kartais reiškiamas sakiniiais, kurių tarinį sudaro reikiamybės neveikiamosios rūšies dalyvis be bendraties, pvz.:

Atsimintina, kad santrumpos vartotinos tik ten, kur jos tinka vartoti. KI 10. *Vengtina neparemtų teiginių, tuščių frazių, nereikalingų žodžių bei nevalkiotų posakių ar išsireiškimų.* KI 7. *Rašybos ir skyrybos klaidos neleistinos.* KI 7. *Žirklės, kurių ašmenų prasiskėtimo kampai didesni kaip 30°, nevartotinos.* ŠV 81.

Patariamasis veiksmažodis kartais pasakomas neveikiamosios rūšies esamojo laiko niekatrosios giminės dalyviais, einančiais sakinyje tariniu, pvz.:

Adoma į save (iš viršaus į apačią), imant vieną metmenį ant adatos, kitą paliekant po adata, trečią imant ant adatos, ketvirtą paliekant po adata ir t. t. KBR D 7. *Pradedant stumti dildę nuo viršūnės, daugiau spaudžiama kaire ranka, vėliau, palaipsniui didinant spaudimą, spaudžiama dešine ranka.* ŠV 116. *Dildoma po kirtimo, piovimo, kirpimo, norint apdailinti dirbinio paviršių ir gauti tikslius jo metmenis.* ŠV 93.

Patarimas-instrukcija, kaip atlikti naudingą veiksmažodį, pasakomas sakiniiais, kurių tarinį sudaro veiksmažodžių sudurtinės pradėtinės neveikiamosios rūšies formos, pvz.:

Siurblio spaudimui patikrinti prietaisas įjungiamas taip, kad tepalas tekėtų iš siurblio į prietaiso įleidimo angą. PŽŪM 15. *Darbų technologija tokia pat: nuėmus grūdines kultūras, dirvos suariamos ir po to išberiamos kalkinės trąšos.* DK 25.

Didelę patarimo-instrukcijos dalį sudaro sakiniai, kuriuose patarimas atlikti veiksmažodis reiškiamas bendratimi, o to veiksmo galimumą, naudingumą, tinkamumą pasako kiti žodžiai – niekatrosios giminės būdvardžiai *naudinga, patogu, svarbu, geriausia* ir kt., einą sakinyje tariniu, pvz.:

Žymint keletą vienodų detalių, patogu pasigaminti šabloną. ŠV 68. *Labai patogu kalkinti žiemos metu žiemkenčių pasėlius, ypač tuos, į kuriuos pavasarį bus išėjami dobilai.* DK 25. *Kad jos vienodai pasiskleistų, geriausia išbarstyti jas trąšų barstomąja mašina, ypač stipriau veikiančias degtas ir gesintas kalkes.* D 61.

Galimas atlikti veiksmažodis pasakomas sakiniiais, kurių tarinys reiškiamas niekatrosios giminės būdvardžiu *galima* ir bendratimi, pvz.:

Natrio ir kalio salietras su superfosfatu galima maišyti tik prieš pat išbėrimą. D 56. *Pūdiny plačiausiai vartojamas šiltadaržiuose. Juo galima tręš-*

ti visas daržoves. D 47. Skardą galima kirpti tik statmenai jos krašto briaunai. ŠV 81. Be specialiai kojinių adymui skirtų siūlų, galima, pritaikius spalvą, pavartoti ir „Muline“ siūlus. KBr D 6.

Patarimas-instrukcija reiškiamas sakiniais, kurių tarinį sudaro veiksmažodžių, pabrėžiančių veiksmo būtinumą (*reikėti, turėti*) esamojo laiko formos ir bendraties, pvz.:

Prairusių siūlių vietas tuojau reikia sutvirtinti, apsiuvant mėtomąja siūle, o plonesnių kojinių – kilpiniu dygsniu. KBr D 5. Prieš darbą reikia patikrinti mašinos darbinių dalių ir mechanizmų veikimą. Tam tikslui reikia rankomis pasukti mašiną ir pastebėtus netikslumus pašalinti. ŽŪMK 40. Šiais atvejais kalkines trąšas reikia atgabenti prie kalkintinų plotų dar tuo metu, kai dirva užimta pasėliais. DK 24.

Patarimu-instrukcija galima patarti atlikti veiksmą, esant tam tikrai sąlygai, kuri reiškiamą žodžių junginiais su padalyviu. Patariamasis veiksmas nusakomas veiksmažodiniu tariniu *reikia* ir bendratimi, pvz.:

Kalkinant rudenį, pirmiausia reikia kalkinti tuos plotus, kuriuose anksčiausia nuimamas derlius. DK 24. Todėl siekiant padidinti jaurinių dirvožemių derlingumą, pirmiausia reikia pašalinti jų rūgštingumą. DK 5. Sėjant jautrias dirvožemio rūgštingumui kultūras, reikia stengtis, kad kalkinės trąšos būtų kiek galima anksčiau išbertos į dirvą prieš šių kultūrų sėją. DK 26. Norint sužinoti, kiek apsisukimų padaro barstomosios ratas patręšiant 1 ha, reikia paskaičiuoti pagal žemiau pateiktą formulę. ŽŪMK 42.

Tokių sakinių sąlyga gali būti reiškiama ir šalutiniu sakiniu su jungtukais *jei, jeigu, kad, kai*, pvz.:

Jei dirbinys gręžiamas kiaurai, reikia naudoti padėklus (geriausia medinius). ŠV 138. Todėl, jeigu tik yra sąlygos, reikia pakalkinti rūgščias dirvas, išberiant visą kalkinių trąšų normą, ypač sunkesnėse dirvose. DK 22. Kai ima storėti burokėlių šaknys, reikia juos 1–2 kartus apkaupti, tada burokėlių šaknys ne taip sumedėja. D 384. Kad audinys būtų stipresnis, šonines akutes, tiek pradžioje, tiek pabaigoje, reikia užpildyti tokiais pat adymo dygsniais. KBr D 10.

Patarimas-instrukcija gali būti reiškiamas sudėtiniais sakiniais, iš kurių pirmuoju konstatuojama, o antruoju – skatinama. Skatinimas išplaukia iš veiksmažodžio formos *reikia* ir bendraties, pvz.:

Kalkinės trąšos didžiausią efektą duoda labai rūgščiuose dirvožemiuose, todėl pirmiausia juos ir reikia kalkinti. DK 23. Sėjos agregatui važiuojant 8 km/val ir didesniu greičiu, faktiškai sumažėja išsėjimo norma, todėl išsėjimo normą reikia patikrinti, apvažiavus pirmą ratą. PŽŪM 10. Traktoriniai agregatai padidintais greičiais gali dirbti tokiuose laukuose, kuriuose nėra akmenų, griovių..., dėl to greitaeigiems traktoriniams agregatams reikia parinkti didesnius ir lygesnius laukus. PŽŪM 6.

Kartais instrukcijoje nurodoma ne tik ką padaryti, bet ir kaip padaryti. Tokį patarimą padeda nusakyti šalutinis sakinys, paaiškindamas neapibrėžto turinio būdo aplinkybę, pvz.:

Lopą reikia taip pritaikyti, kad lopo ir audimo raštas būtų vienos krypties. KBr D 23. Apsiūti reikia tankiai ir taip, kad kiekvienas adatos dūris

patektų į mežginio akutės vidurį. KBr D 5. Raštuotą mežgtinį reikia stengtis taip sutaisyti, kad nenukentėtų raštas. KBr D: 16.

Veiksmažodžių būtinumui pabrėžti, patarimo reikšmei sustiprinti vartojamas žodis *būtinai* kartu su veiksmažodiniu tariniu ir bendratimi. Patarimo turinys paaiškėja iš kitų žodžių leksinės reikšmės, pvz.:

Sodinant daigus karštą dieną į sausą žemę, būtinai reikia prieš sodinimą duobutę gerai palieti vandeniu ir sodinti augalus į gerai sudrėkintą žemę. D 97. Būtinai reikia patikrinti ratų guolių susidėvėjimą ir, esant reikalui, guolius pakeisti naujais. PŽŪM 34. Jeigu tenka važiuoti per užšalusius vandens telkinius, būtinai reikia patikrinti ledo storį. Leidžiama važiuoti tokiu ledu, kuris garantuoja visišką saugumą. PŽŪM 39.

Patarimas-instrukcija reiškiamas sakiniais, kurių tarinį sudaro veiksmažodžiai *turi būti, gali būti* ir neveikiamosios rūšies dalyvis arba būdvardis. Tokiais sakiniais akcentuojamas veiksmas, kurį patariama atlikti, būtinumas ar galimumas, pvz.:

Dirbant traktorais ir pakabinamų plūgų, pakabinimo įrengimas turi būti pertvarkytas į dviejų taškų pakabinimo sistemą. Pakabinta žemės ūkio mašina darbo metu turi būti sureguliuota taip, kad visos darbinės dalys būtų vienodame gylyje. PŽŪM 20. Adatos storis turi būti pritaikytas audimo ir siūlo storiui. Ji visada turi būti kiek storesnė už siūlą... KBr D 5. Grynas dumblas gali būti panaudotas lengvoms dirvoms pagerinti. D 48.

Patarimas-instrukcija pasakomas sakiniais, kurių tarinį sudaro veiksmažodžių *reikėti, būti* tariamosios nuosakos trečiojo asmens formos, einančios jungtimi, ir bendratis, dalyvis ar būdvardis, einą vardine tarinio dalimi, pvz.:

Pehametų reikėtų turėti kiekvienam agronomui, kuris dirba kolūkyje ar tarybiname ūkyje. DK 9. Svarbiausia, kad špagatas būtų lygus, be sąsukų bei mazgų ir pakankamai stiprus. ŽŪMK 49. Labai svarbu, kad būtų aštriai užgalvoti noragėliai, nes, esant neaštriems noragėliams, dirva įdirbama nevienodu gyliu. PŽŪM 9.

Patarimas-instrukcija gana dažnai reiškiamas beasmeniais infinityviniais sakiniais, kurių predikatyvinį centrą sudaro veiksmažodžių bendratis be jokių pagalbinų veiksmažodžių. Patarimas pasakomas bendratis semantiniu turiniu, pvz.:

Kas savaitę patikrinti tepalo lygį reduktoriuje ir, esant reikalui, papildyti. DK 63. Padangas plauti tik vandeniu. DK 63. Po to paleisti variklį, pašildyti tepalą iki 30–70° C ir padidinti apsisukimus iki normalių. PŽŪM 15. Paskui, susukus į rankšluostį, nuspausti ir išdžiovinti. KBr 15. Rudens – žiemos metu mašiną laikyti pastogėje arba specialioje aikštelėje. DK 64.

Kai reikia atlikti kelias vieną po kitos operacijas, instrukcijoje jos nurodomos eilės tvarka. Patariamasis veiksmas tuo atveju pasakomas keliais sakiniais, kurie vienas iš kito išplaukia, papildo. Pirmuoju sakiniu pasakomas skatinamasis veiksmas, o kitais sakiniais išvardijamos to veiksmo sudedamosios dalys, reiškiamos beasmeniais infinityviniais sakiniais, pvz.:

Siekiant išvengti gedimų, mašiną reikia paleisti tokia tvarka: nuo grindų ir transporterio nuvalyti sušalusias trašas, naudojant raktą rankomis, už kvadratinio galo pasukti transporterio pavaros veleną, tuo išjudinant grandiklius iš vietos. DK 62. Be kasdieninių operacijų, reikia papildomai atlikti dar šias operacijas: pakeisti tepalą variklio kateryje, išvalyti kuro filt-

ra, išvalyti cilindrų aušinamąsias briaunas, patikrinti akumuliatorių. PŽŪM 29. Tepalas keičiamas tokia tvarka: 1) sustabdžius variklį, tuojau iš sistemos išleisti tepalą; 2) užsukti kamščius ir sujungti žarnas, pripilti į sistemą dizelinio kuro; 3) sustabdyti variklį ir išleisti iš sistemos dizelinį kurą. PŽŪM 19.

Veiksmas, kurį nurodoma atlikti tam tikra eilės tvarka, gali būti reiškiamas sakiniiais, kurių tarinį sudaro veiksmožodžio sudurtinės-pridėtinės neveikiamosios rūšies formos, pvz.:

Po darbo vanduo iš aušinimo sistemos išleidžiamas tokia tvarka: 1) traktorius pastatomas horizontalioje padėtyje, 2) atidaromas įpylimo angos dangtelis, kad visas vanduo galėtų ištekti iš aušinimo sistemos. PŽŪM 35. Skylė adymui paruošiama taip: pirmiausia aštriomis žirkklutėmis aplyginami skylės kraštai, suplyšimas pašalinamas tiek, kad liktų pakankamai stiprių siūlų mezginys... KBr D 6. Paskui audinys apgręžiamas į priešingą pusę, ir adoma kita eilė taip: siūlas, kuris adant prieš buvusią eilę, buvo ant adatos, paliekamas po adata, o siūlas, kuris buvo po adata, paimamas ant adatos. KBr D 7.

Instrukcijoje nurodytų veiksmų eigą gali pasakyti paaiškinančios sakinio dalys, pvz.:

Sąraše pažymėti darbai grupuojami tokia tvarka: a) šaltiniai (nagrinėjamo autoriaus raštai, rankraščiai); b) marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, Partijos CK dokumentai, partijos vadovų direktyviniai nurodymai; c) kita literatūra autorių pavardžių abėcėlės tvarka. KI. Dirbant padidintais greičiais, kultivatorių noragėliai turi būti išdėstyti taip: pirmiausia strėlinis noragėlis, o po to plokščiapioviaiai... PŽŪM 11. Prie kultivatoriaus kaupiko KON-2, 8P pridėtinės šios dalys: dvipusiai noragėliai 270 mm platumo, vienpusiai noragėliai (dešinieji), vienpusiai noragėliai (kairieji), purenamieji kalto pavidalo noragėliai. PŽŪM 16.

Patarimu-instrukcija ne tik skatinama kokiam nors veiksmui, bet ir sulaikoma nuo netikusio, negalimo veikimo, įspėjama, kad veiksmas nebūtų atliekamas. Ši patarimo-instrukcijos skirtybė vadinama įspėjimu⁴. Įspėjimu sulaikoma ne nuo pavienio kokio nors konkretaus veiksmo, bet nuo eilės veiksmų, negalimų atlikti bet kuriuo metu.

Įspėjimas neatlikti kokio nors veiksmo instrukcinėje literatūroje reiškiamas neigiamų veiksmožodžių tiek vientisinėmis, tiek sudurtinėmis formomis, pvz.:

Akumuliatoriaus pakrovimo lemputė neturi šviesti. Jei lemputė šviečia, reiškia, kad praslysta generatoriaus dirželis. PŽŪM 27. Negalima mašinos darbo metu žmonėms būti arti išbarstymo mechanizmų arba už jų... DK 63. Kada bebūtų dirva akėjama, niekad nepatariama akėti per daug. Mat, akėčios labai ardo dirvos struktūrą. D 39.

⁴ А. В. Бельский, Побудительная речь, p. 114.

Išvados

Apžvelgus instrukcijos, kaip patarimo rūšies, leksines, gramatines raiškos priemonės, galima padaryti šias išvadas:

1. Patarimas-instrukcija neturi konkrečios kelių asmenų pokalbio [situacijos – kalbėtojo ir pašnekovo. Skatinimas nukreipiamas į trečiąjį asmenį, t. y. į visus žmones, kurie vienaip ar kitaip susiję su darbo procesu.

2. Nesant pirmojo ir antrojo asmens, tarinys reiškiamas veiksmožodžio trečiuoju asmeniu, daugiausia neveikiamąją rūšimi. Iš veikiamosios rūšies vartojami tik veiksmožodžiai, kurie pabrėžia veiksmo būtinumą ir eina tarinio jungtimi.

3. Patariamasis veiksmas, kurį skatinama atlikti, yra būsimas, todėl tarinys reiškiamas būsimąjo ar esamojo laiko forma, turinčia nuolatinio būvio reikšmę. Kai kuriais atvejais vartojama ir tariamoji nuosaka, jeigu nurodoma atlikti veiksmą, esant tam tikrai sąlygai.

4. Patarimas-instrukcija pasakomas neapibrėžtaisiais skatinamaisiais sakiniais (daugiausia beasmeniais).

5. Skatinamųjų sakinių, kuriais reiškiamas patarimas-instrukcija, modalumas silpnas. Tiksliau šių sakinių modalumą padėtų nustatyti eksperimentiniai intonacinės struktūros tyrinėjimai.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas
Lietuvių kalbos katedra

[teikta]
1968 m. birželio mėn.

SUTRUMPINIMAI

- D – P. Svetika, J. Eidžiūnas, Daržininkystė, Vilnius, 1961.
DK – V. Jakubaukas, J. Kalvaitis, B. Kunevičius, B. Kuzmickas, J. Savickas, Dirvų kalkinimas, Vilnius, 1965.
KBr D – K. Buožytė-Brundzienė, Drabužių ir skalbinių taisymas, Vilnius, 1958.
KI – Kursinių ir SMD darbų rašymo instrukcija, Vilnius, 1964.
PŽŪM – Patarimai žemės ūkio mechanizatoriams, Vilnius, 1965.
ŠV – B. Dragūnas ir K. Pilkauskas, Šaltkalvio vadovas, Vilnius, 1963.
ŽŪMK – Žemės ūkio mechanizavimo klausimai, Vilnius, 1960.

ИНСТРУКЦИЯ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ СОВЕТА

П. БИКУЛЬЧЕНЕ

Резюме

В статье рассматривается семантическая и грамматическая структура предложений, которыми выражается инструкция как разновидность совета. Делаются выводы, что побудительные предложения, которыми выражается совет-инструкция по своей семантической, грамматической структуре и лексическим средствам отличается от других побудительных предложений.